

Бошланғич синф ўқиш дарсларида абдулла орипов ижодидан фойдаланишнинг йўллари ва усуллари

Н.Орипова,
Қарши ДУ ўқитувчиси, п.ф.н.

Маълумки, таълим-тарбия узлуксиз, муайян мақсадга йўналтирилган жараён бўлиб, унда баркамол шахсни шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилади. Демак, педагогик жараённинг асосий мақсади баркамол инсон шахсини тарбиялаб вояга етиштиришдан иборатдир. Бу борада ўқувчиларга таълим ва тарбия беришнинг асосий воситаси бўлган дарс жараёнининг аҳамияти катта. Дарс жараёнида бошланғич синф ўқувчилари “Ватан”, “она”, “истиклол”, “устоз”, “мехр-оқибат”, “садоқат”, “инсонийлик”, “орзу”, “келажак” каби тушунчаларнинг мазмунини англаб, Ватанга садоқат, ота-онага ҳурмат, келажакка умид, орзуга интилиш, устозларга эҳтиром, чин инсонийлик каби руҳда тарбияланиб борадилар.

Бошланғич синфларда дарс таълим ва тарбия ишларининг марказий қисми ҳисобланиб, ўқувчиларни билим, кўникма, малакалар билан қуроллантиришда, миллий қадриятларимиз ҳақида тушунчага эга бўлишида, ахлоқий сифатларни ҳосил қилишда муҳим аҳамиятга эга. Маълумки, бошланғич синфларда ўқитиладиган “Ўқиш” дарслари ҳам умумий дидактик талабларга жавоб бериши, жумладан, дарсда мавзунинг характерида келиб чиқиб, халқимизнинг бой педагогик меросига таяниши, шоир ва ижодкорларимизнинг асарларидаги тарбиявий ғоялардан фойдаланиш имкониятларини излаши лозим.

Дарс жараёнида бошланғич синф ўқувчиларининг дунёқараши шакллана боради, мустақил фикрлашга ўрганади, дунёвий билимлар билан танишади ва уларнинг узлуксизлиги ривожланиб боради. Ҳар бир дарснинг муваффақияти унинг олдига қўйган мақсадига боғлиқдир. қачонки, мақсад аниқ ва пухта, ўқувчини ҳар тарафлама ривожлантиришга қаратилган бўлса, дарснинг самарадорлиги таъминланади.

Бугунги кунда педагогик жараённинг самарадорлигини таъминлаш масаласи ҳар қачонгидан ҳам долзарб муаммо ҳисобланади. Бунда бошланғич синф ўқитувчиси педагогик жараён олдига қуйидаги мақсадларни қўя олиши керак:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фаолияти ҳамда миллий истиқлол негизида ифодаланган баркамол инсонни шакллантириш ҳақидаги фикрлардан дарс жараёнида унумли фойдаланиш.

2. Дарсда ўрганилаётган мавзу характерида келиб чиққан ҳолда ижодкор илгари сураётган ғояни айнан ўқувчи онгига етказа олиш йўлини танлай билиш.

3. Дарс жараёнида турли дидактик ва техник воситалардан фойдаланиш кўникмасига эга бўлиш.

4. Дарс лойиҳасини мукаммал туза олиш ва кутиладиган натижани олдиндан кўра билиши лозим.

Бугунги кунда мактабларда синф-дарс шаклидаги машғулотлардан фойдаланиб келинмоқда ва уларга қўйилган талаблар ҳам ўзгариб бормоқда. Дарсларни қизиқарли уюштириш учун ўқитувчилар янгича дарс турларидан, турли-туман интерфаол усул ва воситалардан фойдаланишлари мумкин. Бошланғич синф ўқитувчилари Ўқиш дарсларида келтирилган шоирлар асарларидан, жумладан, А.Орипов асарларидан фойдаланганда дарс лойиҳасини тузишда ўқувчининг ёши, индивидуал хусусияти ва дарснинг давомийлигига алоҳида эътибор қаратиши, ўқувчиларнинг билимларини синаш ва қизиқишларини ошириш мақсадида бошқотирма, ребус, ўйин-топишмоқ каби дарс самарадорлигини оширувчи воситалардан фойдаланиши лозим.

“Бошқотирма” (кроссворд) – ўқувчилар билимини текшириб кўриш, мустаҳкамлашга имкон яратадиган дидактик воситадир. Бошқотирмалар ўқувчилар ёшига мос ҳолда, содда кўринишда тузиб олинади. Масалан А.Ориповнинг 1-синф “Ўқиш” (G'afforova T., Shodmonov E., Ehturdiyeva G. O'qih kitobi. 1-sinf uchun darslik. T.: Sharq, 2010.-41.) китобида келтирилган “қушча” шеъри учун қуйидагича бошқотирма тузиш мумкин:

Болалар, мана бу бўш катакчаларга ундош ҳарфларни қўйсангиз, шоиримиз А.Ориповнинг сизга таниш бўлган шеърининг номи келиб чиқади: (қушча)

--	--	--	--	--

ёки шоирнинг “қушча” шеърида нима ифодаланганлигини билиш мақсадида қуйидагича бошқотирма тузиш мумкин. Бу билан ўқувчи шеърда нима ифодаланганлигини хотирасида сақлаб қолади. Ўқувчилардан бўш катакчаларга ундош ҳарфлардан қўйишлари сўралади: (Баҳор).

--	--	--	--	--

Бошқотирмалар дастлаб ўқитувчининг кўмагида ечиб борилади, болалар улғайиб бориши натижасида бошқотирмалар ҳам мураккаблаштирилади. Баъзан бошқотирмаларда калит сўзлар ҳам мавжуд бўлади. Унда калит сўз ёзилган катакчалар қалин чизик билан чегараланган бўлади. Калит сўзни 1-2-синфларда ўқитувчи ёрдамида, 3-4-синфларда ўқувчиларнинг ўзлари мустақил ҳолда топа билишлари керак.

Дарсларда “Ўйлаб топ” типдаги воситадан фойдаланиш ҳам яхши натижа беради. Шунингдек, бу типдаги топшириқлардан бўлим юзасидан такрорлаш дарсларида ҳам фойдаланиш мумкин. У қуйидаги тарзда ташкил этилади. Ўқитувчи бирор бир нарса ва предметни сўз ёки топишмоқ ёрдамида уч марта таърифлайди. Таърифлар борган сайин соддалашиб бораверади. Соддалашиб бориши натижасида ўқувчиларнинг баллари ҳам

пасайиб бораверади. Яъни биринчи таъриф эълон қилингандаёқ жавоб топган ўқувчиларга 3 балл, 2-таъриф ўқилгач, жавоб берган ўқувчиларга 2 балл, 3-таъриф эълон қилингандан кейин жавоб берган ўқувчиларга 1 балл берилади. Масалан, 1-синф ўқувчиларига А.Ориповнинг “кушча” шеъри юзасидан қуйидагича таърифлардан фойдаланиш мумкин.

1. У учади.
2. Унинг иккита қаноти бор.
3. У баҳор келганда ўлкамизага қайтиб келади,
Шоҳдан шоҳга қўниб, шўх ва қувноқ қуйлайди.

(Жавоб: кушча)

“Ўқиш” дарсларида бошланғич синф ўқувчиларининг ўзига хос руҳий-маънавий ҳолатидан унумли фойдаланиб, дарсларни қизиқарли уюштириш билан ўқувчиларда А.Ориповнинг ижодига нисбатан қизиқишларини шакллантириб бориш мумкин.

Бу руҳий-маънавий ҳолат ўқувчиларда дарсликларда акс этган мавзу юзасидан ўқитувчи томонидан тузилган ҳикоя, суҳбат ёки кўриниш тарзида, шеърий асарларни тинглаганда, айниқса, асар қаҳрамонларининг ҳатти ҳаракати ҳикоя қилганда содир бўлади. Маълумки, болалик деб аталмиш бу давр ўзининг ишонувчанлиги, тақлидчанлиги, қизиқувчанлиги ҳамда соддалиги билан улар ҳаётида ўчмас из қолдиради. Улар юқоридаги воқеаларни тинглаганларида, ўша қаҳрамонларга ўхшагиси келади, ўзларининг ўйинларида уларга тақлид қиладилар, ўқувчилар албатта халқ ҳимоячиси ва Ватанга эътиқодли инсонлар бўлишга ҳаракат қила бошлайдилар. Бу каби мақсадларни дарс жараёнида амалга оширишда ўқитувчи асосий ўрин эгаллайди. Жумладан, ўқитувчининг нутқи, мимикаси, ишонтириш қобилиятининг таъсири орқали ўқувчилар асар қаҳрамонларининг ҳислат ва хусусиятларини яққол тасаввур қила оладилар.

Демак, ўқитувчи дарс жараёнини яхши ташкил қилиши учун нафақат билимли, балки педагогик маҳорат ва педагогик техникани яхши эгалаган бўлиши лозим. У ўқувчига қачон ва қандай таъсир ўтказишни билиши, шу билан бирга озроқ куч сарфлаб, кўпроқ натижага эришиш йўллари излаши лозим.

Бошланғич синфларда дарс жараёнида қуйидаги методлардан фойдаланиш зарур деб ҳисоблаймиз: *кузатиш ва назорат қилиш, суҳбат ва ҳикоя, тушунтириш, рағбатлантириш ва танбеҳ бериш, маъқуллаш, кўргазмалilik, намуна кўрсатиш, ишонтириш, баҳс, мунозара* кабилар.

Кузатишлар шундан далолат берадики, бошланғич синф ўқитувчилари дарс жараёнида ёзма ишлардан фақат она тили дарсларида фойдаланишади. Бундай машғулотлар аксарият ҳолларда, ўқувчиларнинг ёзма саводхонлигини текширишга қаратилган бўлади (иншо, диктант). Ваҳоланки, “Ўқиш” бошқа дарсларда ҳам ёзма иш турларидан фойдаланиш яхши натижаларга олиб келади. Ёзма ишлар болаларни мустақил фикрлашга, дунёқарашини ўстиришга хизмат қилиши билан бирга, барча ўқувчиларнинг мавзу юзасидан олган билимларини текшириб кўришга имкон беради. Бўлим ёки мавзу якунида ёзма ишлар ташкил этилганда ўқувчилар дарсда олган

билимларини мустаҳкамлайдилар, мавзуга қайта мурожаат этиш орқали асар ҳақидаги тасаввурлари янада теранлашади, хотирасидан мустаҳкам жой олади. Ёзма ишларни бажариш жараёнида ўқувчиларда Ватанга нисбатан ғурур, муҳаббат туйғулари тарбияланади. Бошланғич синф ўқитувчиси ёзма иш учун ўзи мустақил ҳолда мавзу танлаши ҳам мумкин., албатта, бу мавзулар ҳам шоир асарларидаги асосий ғояларга қаратиши лозим. Мавзулар куйидаги мазмунда “Мен севган шоир”, “Ватаним куйчиси”, “Ўзбекистон ватаним маним”, “Мен нечун севаман Ўзбекистонни” каби мавзуларда бўлиши мумкин.

Демак, дарс жараёнида бошланғич синф ўқувчиларининг ёзма, ижодий ишларидан самарали фойдаланиш яхши натижа беради, бу борада қатор педагогик шартларга риоя қилиш керак:

1. Ёзма ишлар “Ўқиш” дарсидан амалга ошириладиган ишларнинг режасида кўрсатилиши, унинг мақсади, уларга қўйиладиган талаблар аниқ белгиланган бўлиши лозим.

2. Юқоридаги фандан ёзма ишларни уюштиришдан олдин, ўқувчилар мавзу юзасидан билим, кўникма ва малакага эга бўлишлари шарт.

3. Ёзма ишларни ташкил қилишда ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари, қизиқишлари, талабларини ҳисобга олиниши лозим.

4. Ёзма ишларни эркин мавзуда танлаш қондасига амал этиш зарурки, бунда бола ўз имкониятларини ўзи ҳисобга олади.

5. Ёзма иш мавзуси ўқувчини ўзига жалб қила оладиган даражада жарагдор бўлиши лозим.

Мазкур ишларни амалга оширишда ҳар-бир ўқитувчи энг аввало, ташкил қилинадиган дарснинг мазмунини чуқур ўрганиши, унинг натижаларига жиддий эътибор бериши ва бу билан ўқувчи шахсига ижобий таъсир этишга интиломи, Ватанга эътиқод, миллий ғурур, Ватан равнақи учун хизмат қилиш, қолаверса, она табиатни асраш каби сифатларни янада ривожлантириш йўлларини изламоғи лозим.